

В. М. Москалюк,
д-р філол. наук

УДК 070: 111.852 (477)+ 81.161.2

Концептосфера української публіцистики

У статті досліджується поняття концептосфери в українській публіцистиці. Підкреслюється, що публіцистика фіксує історичні моменти творчої реалізації народу, нації, її розуміння світу й себе в цьому світі і є макротекстами культури. Автор статті доводить, що публіцистика становить культурну цінність, реалізує сучасні національні цінності, без яких нація сьогодні не може бути мислимою в просторі екзистенції.

Ключові слова: мова, концептосфера, українська публіцистика, народ, нація, культура, буття людини, національний світ.

Проблема концептосфери, сформованої українською публіцистикою, є дуже актуальною в реаліях сучасної України, у добу розбудови нашої країною державності. Означена проблема є важливою тому, що людина живе в середовищі певної національної культури, ментального світу. Саме з цих умов її дійсного буття складається неповторний національний світ. Окремішній світ нації може бути пізнаним й адекватно відображеним тільки через таке духовне явище, яким є мова, що призначена й приречена до моделювання як природного, так і надприродного. В ієрархії національних цінностей мові відводиться чільне місце, адже слово є мисленням національного буття. «Ми бачимо у звуковому й письмовому образі тіло слова, у мелодії й ритмі – душу, у семантиці – дух мови», – читаємо в М. Гайдеггера [1, с. 203]. Самобутніми вищими смислами сповнена кожна національна мова, смислами, котрі й передають у її звучанні власне, притаманне саме цій нації, світобачення.

Мовою загалом будується концептосфера світосприйняття народу, нації, особистості, той простір світоглядних понять, котрий міститься в мовних знаках. Наочно ми можемо це бачити на прикладі публіцистичних творів. За допомогою важливих концептів публіцистика формує цілісне сприйняття буття. Її онтологічний, інтелектуальний зміст, масштабність порушених нею проблем, виводять публіцистичні твори на перший план творення людини й держави.

Поняття категорія концептосфери була введена в науку академіком Д. С. Лихачовим: «Сукупність стійких концептів створює концептосферу мови, є стислим, «алгебраїчним» вираженням усієї культури нації» [2, с. 38]. Пізніше вона розроблялась В. Руднєвим, Ю. Степановим, Л. Адоніною та іншими вченими. Проблеми концептосфери в публіцистиці досліджувались вітчизняними вченими М. Бутиріною, Л. Василюк, В. Галич, Т. Кузнецовою та іншими.

© Москалюк В. М., 2014

Чому концептосфера як сфера інтелектуального, морального та естетичного осмислення дійсності є здатною формувати засадничі орієнтири сучасної людини? Саме концептосферою здійснюється особлива форма пізнання дійсності через концепти, встановлені окремою особистістю й народом у цілому. Слово, зафіксоване словником у його певному, загальновідомому значенні, у якості концепту може набувати іншого змісту й створювати нові поняття, пов'язані з індивідуальними уявленнями суб'єкта висловлювання, його мовленнєвими особливостями. Наприклад, у таких концептах, як «Україна», «Народ» відбивається об'єктивна інформація про українську державу й українців, наш національний склад характеру, риси ментальності та інше. Разом із тим у наведених концептах міститься й індивідуальна, суб'єктивна оцінка цих понять, яка обумовлена ситуацією спілкування, особистими поглядами людини, її розумінням обговорюваної проблеми. Концептосфера – це певне «небо національних ідей», створене національною особистістю, вираження внутрішньої сутності цієї особистості, а разом із нею й народу, нації. Концептосфера є вагомим національним сегментом загальнолюдської логосфери, із притаманною їй самобутньою естетикою бачення світу, його сприйняттям.

У якості прикладу наведемо цікавий запис зі щоденника Олеса Гончара, який він зробив 15 жовтня 1967 р.: «Ленінградський співак виконав дві пісні: одну – оту дику азіатську, де зовсім не по-рицарськи «он за борт еє (нещасну персіянку) бросаєт в набежавшую волну», а другу проспівав українську, де «я ж тебе, милая, аж до хатиноньки сам на руках однесу <...>». Там – за борт після ночі оргій, а тут боїться, щоб ніженьки босії його коханої не ступили в холодну росу <...>. Дві пісні – дві душі» [3, с. 437].

Коли ми говоримо про публіцистику, то найперше звертаємо увагу на журналістські публі-

кації. Проте в Україні вже давно сформувався феномен «письменницької публіцистики» (А. Погрібний). Саме тому видається цікавим звернутися до публіцистики Василя Стуса, у якій відкривається «небо національних ідей» українства. Ця передача чуттєвого осягнення сенсу власного буття, буття людини, котра не мислить себе поза рідною мовою, поза тією духовною та генетичною єдністю, що зветься нацією, – є унікальною. У мові публіцистичних творів Василя Стуса – духовне визрівання українців, котрі за жорстоких обставин історичного становлення нації, навчились робити вибір між загальною абстрактною «правдою» і своїм, рідним, тим, що дароване пращурами, землею, де народились.

Мовна тканина публіцистичних творів В. Стуса існує переважно в ірраціональному контексті, контексті неусвідомлених розумом, внутрішньо-індивідуальних, метафізичних самопоштовхів людської особистості, котра гостро переживає власну екзистенцію. Це знання про себе, про світ – найвище, найскладніше, найвагоміше, бо сягає поля «іраціо», висот саморефлексії, сягає «над», проте «<...> надмір лише й рятує нас від убогості <...>», – зазначає В. Стус [4, с. 15].

Саме публіцистика фіксує історичні моменти творчої реалізації народу, нації, її розуміння світу й себе в цьому світі і є по суті макротекстами культури. Публіцистичні твори сприяють формуванню громадської думки, ідеологічної атмосфери в суспільстві. Саме тому публіцистику називають літературою факту. Тим більше цікавим є аналіз публіцистики Василя Стуса, у якій факт утілений у безпосередню емоцію, що підіймає його до метафоричних узагальнень і торкається інтенційних та рефлексивних основ буття людини.

Мова публіцистичних текстів В. Стуса існує в контексті конкретних національних реалій, властивих саме українській нації: «Перші знаки нашої духовної аномалії, журба – як перше почуття немовляти в білому світі» [5, с. 7], – у цих рядках В. Стуса – онтологічна причетність українства до журливої долі, тих духовних та національних трагедій, котрі ми пережили. «Кружляє лист в передчутті біди», – застерігає він [6, с. 9]. І далі: «Інколи, зосереджуючись на однотонних враженнях від навколишнього, шукаючи кінцевих результатів дуже стрімкого процесу денаціоналізації значної частини українців, відчуваєш, що це – божевілля, що це – трагедія, якої лише інколи не почуваш в силу пригнанної нам (як національної риси) байдужості і, може, трохи релігійної віри в те, що все йде на краще. І тоді згадуєш одного поета, здається, Расула Гамзатова, котрий в рамках ортодоксальних все ж прохопився зі

своїм затаєним: коли його мова зникне завтра, він волів би померти сьогодні» [7, с. 11].

Страх перед втратою найціннішого скарбу нації – рідної мови, тривога за її теперішнє й майбутнє, намагання зберегти цей найцінніший дарунок пращурів – усе це висловлено В. Стусом у наведених рядках. Створені в атмосфері неприсутньої присутності, «заблокованої» національної культури, публіцистичні твори В. Стуса є проявом духовного опору національно свідомої особистості жорстким історичним реаліям. Проте ніякі трагедійні повороти долі рідного народу не владні зламати те сутнісне, що становить основу самоідентифікації українства – знищити його мову: «Тарасові провісні птиці-слова шугають над Дніпром», – пише В. Стус [8, с. 21].

Одушевлений космос українського народу, природа України, частиною якої він відчувається, – звучить у публіцистичних текстах Василя Стуса. Ця сутнісна природа українців не є лише матерією, вона, як висока духовна субстанція, має свої закони й силу, у котрій сконцентрована самотність національного буття українців. Раціональна течія часу й ірраціональне співіснують у творах В. Стуса поруч. Це пояснюється тим, що фольклорний початок української мови, її самотність естетика протистоїть суто нормативному, суворо логічному виявленню світу в слові, котре перебуває в постійному русі від мімезису до творення нової мовної реальності. Емоційне ядро української мови – у самому її прагненні відірватись від прісної буденної свідомості й поринути за незвідані до цієї пори обрії, у журавлину височінь, до недосяжної мрії. Публіцистичне слово В. Стуса, сповнене глибокою поетикою, метафоричністю відчувається як справжнє свято.

Однією з важливих рис української публіцистики є те, що наші письменники, журналісти намагаються сягнути глибин сучасного життя, заглибитись у його явища, прочитати їх часом парадоксально, надреально, часом у бароковій величі. Людина, яка виявляється в цих творах, – доволі часто не периферійна і є беззаперечним національним імперативом.

Життєвий світ українського народу, який постає у творах публіцистики, створює середовище, у котрому конкретна людська емоція перевтілюється в чисту субстанцію образу, алегорії, якими будується сьогоденна реальність. Мова талановитих публіцистичних творів являє собою ту національну реальність, у котрій вміщений головний сенс сучасного життя й саме через публіцистичні тексти ми відчуваємо «нерв» сьогодення.

Особливих рис українській публіцистиці надає сугестивність нашої мови, яка забезпечує

створення неординарного, неповторного національного світу українства. Адже українська мова – це нанизання на єдину емоційну вісь багатьох асоціативних знаків. З цієї єдності асоціативних знаків, зі зміни семантичних сходин народжується реальність нашої сучасності. У публіцистичних творах знайомі, усталені, звичні образи перекомпонуються, структура руйнується, її частини зазнають трансформації, і таким чином звична гармонія перетворюється на хаос. У такій мовній «хаосфері» народжуються нові типові риси сучасного світу, ті мовні метафори, котрі вириваються поза грані раніше визначеного змісту.

Специфічні риси української публіцистики пояснюються ще й тим, що в українській мові, з її емоційною завантаженістю, завжди відчувається певний надмір, тому роль публіцистики не можна звужувати лише до суто комунікативної функції передачі певної інформації про те, що відчувається, про що думається й розуміється національною спільнотою сьогодні.

Дійсно, певний надмір не потрібен у суто комунікативних відносинах і вирішенні нагальних проблем. Проте саме в надмірності мовної матерії творів української публіцистики – душа нашого народу, одушевлення нами навколишнього світу, перетворення його, загального, на рідний, свій, зрозумілий. Без цього надміру публіцистичні твори не являли б собою важливого пласта журналістики і, виконуючи інформативні, комунікативні функції, задовольняючи потреби людей у трансляції попереднього досвіду, вони були б чимось іншим, ніж тим, чим вони є і чим покликані бути.

Цей надмір мови публіцистики виконує важливі функції: сприяє численності та легкості асоціацій, народжених словом, створює можливості для їх образних взаємоперетворень. Прагнення до надміру, поривання до невідомих, найтонших сфер реалій має історичні корені, пов'язані з пронизливим трагізмом долі українського народу: «Але надмір лише рятує нас від убогості. Смертним полишається єдине: бодай маленький надмір – у вірі, у звичках, у смаках, просто – в примхах», – читаємо у В. Стуса [4, с. 15].

Характерною рисою української публіцистики є поєднання високого естетичного початку з початком етичним, у ній органічно поєднуються «зоряне небо над головою» і «моральний закон» (визначення І. Канта) у самій людині, пошуки етичних орієнтирів, що підіймаються з глибини людської свідомості. Ми не випадково

звертаємось до публіцистичних текстів, зважаючи на те, що публіцистика є квінтесенцією, мовним вираженням сучасного світу. Публіцистика за своїми виразними засобами й спрямованістю до почуттів людини є близькою до мистецтва, а «відкриття, котрі ми робимо за допомогою мистецтва, є не лише живими й вражаючими, а й добрими відкриттями. Знання дійсності, що приходить через мистецтво, є знанням, зігрітим людським почуттям, співчуттям. Ця властивість мистецтва й робить його суспільним явищем невимірного морального значення» [9, с. 13]. Публіцистика як ніщо інше духовно резонує з життям української спільноти, взаємодіє в складних системах особистісних та суспільних стосунків.

Публіцистика становить культурну цінність, реалізує сучасні національні вартості, без яких нація сьогодні не може бути мислимою в просторі екзистенції. Отже, мова публіцистичних творів є визначальною й стабільною квінтесенцією моральних, ідейних, естетичних цінностей нації.

У вирішенні проблеми людини й сьогодення, у вивченні шляхів їхнього розвитку, чинників формування громадянської самосвідомості саме публіцистика займає ключові позиції, оскільки вона найбільш тісно пов'язана з усім життям і діяльністю людини. Це дає нам право стверджувати, що публіцистика щасливо й не випадково поєднує в собі індивідуальне й соціальне, загальнонаціональне.

1. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме / [пер. с нем. В. Бибихин] // *Время и бытие*. – М. : Республика, 1993. – С. 192–220.

2. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка // *Известия РАН ОЛЯ*. – 1993. – № 1. – Т. 52. – С. 33–67.

3. Гончар О. Щоденники / Олесь Гончар // *Щоденники* : у 3-х т. – К. : Веселка, 2002. – Т. 1. – 455 с.

4. Стус В. А. Скажи – Модільяні був ідіот? / Василь Стус // *Листи до сина*. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. – С. 15–16.

5. Стус В. Двоє слів читачеві / Василь Стус // *Листи до сина*. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. – С. 7–8.

6. Стус В. Зимові дерева : збірка / Василь Стус // *Листи до сина*. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. – С. 9.

7. Стус В. Листи до сина / Василь Стус. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. – 191 с.

8. Стус В. Сто років, як сконала Січ / Стус Василь // *Листи до сина*. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. – С. 21.

9. Маймин Е. А. Искусство мыслить образами / Евгений Маймин. – М. : Просвещение, 1977. – 144 с.

Подано до редакції 06. 12. 2013 р.

Moskaliuk V. M. The concept sphere of the Ukrainian journalism.

This article examines the idea of concept sphere applied to the Ukrainian journalism. It is emphasized that journalism fixes the historical moments of the creative realization of the people, the nation, its understanding of the world and its role in this world, representing the macrottexts of the culture. The author of the article proves that journalism, which is a cultural value, implements modern national values, without which the nation today can not be conceivable in the space of existence.

Keywords: language, concept sphere, the Ukrainian journalism, people, nation, culture, life of human being, national world.

Москалюк В. М. Концептосфера украинской публицистики.

В статье исследуется понятие концептосферы применительно к украинской публицистике. Подчеркивается, что публицистика фиксирует исторические моменты творческой реализации народа, нации, ее понимания мира и себя в этом мире, представляя собой макротексты культуры. Автор статьи доказывает, что, представляя собой культурную ценность, публицистика реализует современные национальные ценности, без которых нация сегодня не может быть мыслимой в пространстве экзистенции.

Ключевые слова: язык, концептосфера, украинская публицистика, народ, нация, культура, бытие человека, национальный мир.